

Riksintresse för kulturmiljövården

Mellösa kyrkby (D35)

Mellösa äldre skola, foto KBT

KUNSKAPSUNDERLAG

Värden

Kunskapsvärde

Bebyggelsens ålderdomliga oskiftade struktur är ovanligt välbevarad. Enskilda byggnader visar boningshus och ekonomibyggnaders placering och utförande från 1700-talet fram till tidigt 1900-tal. Miljön har många välbevarade byggnader med speglar jordbruksbebyggelsen uppdelning i många hus med olika funktioner. Miljön har stora etnologiska och byggnadshistoriska värden. Gårdsmiljöernas anslutning till kyrkan, sockenstugan och skolhusen utgör en autentisk och välbevarad helhetsmiljö.

Upplevelsevärde

Mellösa kyrkby ger en god upplevelse av en kyrkomiljö med tillhörande, till synes oskiftad, kyrkby med prägel från 1700-talet fram till tidigt 1900-tal. En promenad genom byn på den trånga bygatan mellan de tätt liggande husen ger en upplevelse av jordbruksbyars täta bebyggelsestruktur från tiden innan skiftena. Miljön präglas av liv och rörelse genom den levande skolmiljön i området. Den omgivande åkermarken bidrar till att upplevelsen av den täta byn kontrasterar mot de öppna fälten.

Bruksvärde

Åretruntbostäder, sockencentrum med skolor i bruk.

Mål för att tillgodose riksintresset

- kunskapsvärde, upplevelsevärde och bruksvärde

Den värdefulla kyrkomiljön ska bevaras. Den välbevarade, ålderdomliga bebyggelsestrukturen och byggnadsbeståndet ska behålla sin karaktär och vara möjligt att uppleva. Enskilda byggnader med kulturhistoriska kvaliteter ska bevaras och underhållas. Fälten runt kyrkbyn ska behålla sin öppna prägel så att upplevelsen av den förtätade kyrkbyn består. Områdets ska fortsätta att vara en attraktiv boendemiljö.

Det innebär att:

- Förändringar och nytillskott i bebyggelsen ska ske med stor omsorg och vara underordnad befintlig bebyggelses karaktär.
- De öppna fälten runt byn ska hävdas och inte planteras igen med högväxande gröda.

Beskrivning

Naturgeografi

Markant höjd invid Mellösasjön med mjuka sluttningar runt om och lågt liggande åkermark utmed sjön.

Dagens landskapsbild

Markant höjd dominerad av Mellösakyrka invid krönet omgiven av en i det närmaste oskiftad by med boningshus, ladugårdar och ett stort antal uthus i sluttningarna utmed kyrkvägen. I norr, i riktning mot det nyare samhället ligger skolhus med tillhörande skolgårdar från olika epoker. Höjden omges av en kyrkogård i sluttningen ner mot sjön och åkermark i nordväst och sydost. De öppna fälten bidrar till att förstärka uppevelsen av den förtätade bebyggelsen på höjden

Dagens brukande

Jordbruk, åretruntboende, skolgårdar.

Dagens bebyggelsestruktur

Samlad klungby i anslutning till Mellösa kyrka, tydligt terränganpassad tomtutläggning.

Bebyggelsen har bevarat den äldre bykaraktären och många av de närmare trettio hus som ligger samlade runt kyrkan är ålderdomliga och välbevarade. De flesta ekonomibyggnaderna är uppförda på 1880-90-talen och ligger utmed foten av höjden. Bostadshusen klättrar i sluttningarna och är av varierande ålder och inramas av trädgårdar. Bland husen märks några enkelstugor i två våningar från 1700-talet, både med sadeltak och brutet tak. En parstuga är i två våningar. Andra bostadhus är från sent 1800-tal med veranda och frontespis och målade i ljusa färger. De utflyttade gårdarna har hus av samma typ.

Norr om bytomten ligger skolgården med tre generationer skolhus, från sent 1800-tal till 1920-talet. Här ligger också församlingshem och äldreboende från första hälften av 1900-talet. I anslutning till kyrkan ligger sockenstugan och kyrkstall, båda rödmålade. Landsvägen som passerar kyrkan har samma sträckning som under 1600-talet.

Historiska skikt

Järnålder - I området vid Mellösa finns tre små gravfält från järnålder som visar att området koloniserades under järnålder. Ett av dessa gravfält ligger strax nordväst om kyrkan och visar att byn har ett förhistoriskt ursprung. Övriga två gravfält ligger strax norr om riksintresseområdet.

Medeltid - Under 1200-talet uppfördes en kyrka på platsen, med formen av ett kors. En dopfont från 1100-talet kan tyda på att det funnits en äldre kyrka på platsen. På 1300-talet byggdes kyrkan ut och fick en bred sal.

Nyare tid - Under 1700-talets senare del genomfördes storskifte av markerna. Byn låg dock kvar på samma plats som tidigare med gårdar, beskrivna som A- F i storskiftes-akten från 1765. Denna karta avbildar även

kyrkan utan torn. Under 1700-talet byggdes koret om och fick ett gravkapell för friherre Gustaf Nils Clodt på Yxtaholm. Kyrktornet kom till 1874.

Mellösa är trots 1800-talets laga skifte alltså en ovanligt välbevarad by med många kvarvarande hus. Vid skiftena flyttades några gårdar ut, merparten blev dock kvar på ursprunglig plats varför många äldre hus finns kvar.

Värdetext 1987

Mellösa by: Byn har trots viss utflyttning vid laga skiftet 1859-60 bevarad bykaraktär med ett 20-tal hus samlade kring kyrkan. Många är ålderdomliga och välbevarade. Skoltomt med tre generationer av skolbyggnader, sockenstuga och kyrkstallar.

Historiska näringar

Jordbruk

Kommunikation

Sockencentrum, vägnät belagt på sockenkarta från år 1670-talet.

Samhällsfunktioner

Sockencentrum med sockenstuga, kyrkstall, skolor från tre generationer, äldreboende och församlingshem.

Makt

Självägande bönder.

Vems landskap

Bondelandskap.

Visuella/ historiska samband

Gårdarna ligger tätt samlade vid kyrkan, på en markant höjd och gårdstomterna ligger kant i kant med varandra. Ur ett historiskt perspektiv har kyrkbyn legat väl samlad runt kyrkan sedan medeltid.

Koppling till naturgeografi

Byn ligger på en markant kyrkhöjd.

Administrativa uppgifter

Namn och identitet:

Socken: Mellösa sn

Kommun: Flens kommun

Karaktärstyp: Kyrkby - Bymiljö

Karaktärsord: Ett litet järnålderagravfält, 1200-talskyrka, kyrkogård, oskiftad kyrkby, välbevarad bystruktur, ålderdomliga enkel- och parstugor, skolhus

Befintliga skydd

Fornlämningar, 2 kap. KML

Kyrkomiljön, 4 kap. KML

Riksintresseområde för kulturmiljövården 3kap.6§ MB

Biotopskydd för ädellövskog, alléer, vattendrag.

PBL 8 kap. §13, 14, 17.

Uttolkning av gräns 2014

Riksintresset omfattar skolbyggnaden i nordväst med exkluderarett servicehus från sent 1900-tal. I sydöst inbegriper riksintresset större delar av de öppna fält som omger byn som är av stor betydelse för upplevelsen av den förtätade bymiljön.

Tid	Bebyggelse	Markanvändning	Kommunikation	Samhällsideologi Makt/sociala	Karaktärsområden/ -lämningar Illustrationsförslag
Järnålder	Tre små järnåldersgravfält visar på tre mindre enheter under järnålder i slutningen mot Mellösasjön	Koloniseras under äldre järnålder	I det inre av ett flikigt sjösystem invid Mälarmården		Tre små gravfält
1100-1200-talet	Kyrka fr 1200-t Dopfont 1100-t		Sockencentra invid vattenled		Kyrkan, dopfunten
1300-tal	Kyrkan byggs ut				
1600-t	Tre gårdar i byn	Jordbruk	Vägar till Harpsund och Yxtaholm		Sockenkartan visar tre gårdar
1700-tal	Byn ligger kvar på bytomten, ålderdomliga enkel- och parstugor	Åker och skogsmark storskiftas - jordbruk			Enkelstuga, parstuga
1800-talet	Byn ligger i stort kvar I slutet av 1800-t uppförs några nya huvudbyggnader	Laga skifte - jordbruk		Skolhus	Laga skifteskarta med bebyggelsen kvar på bytomten Huvudbyggander från sent 1800-tal
1900-tal	Gårdarna används som åretruntbebyggelse. Levande jordbruk.	Jordbruk		Skolhus	